

JÓZEF MAJEWSKI

UNIwersytet Gdański

JOZEF.MAJEWSKI@UG.EDU.PL

[HTTPS://ORCID.ORG/0000-0001-9617-6454](https://orcid.org/0000-0001-9617-6454)

Pokój i wojna Etymologiczne rozważania o komunikowaniu

Peace and War

Etymological considerations about communication

Abstrakt: W polskiej literaturze o komunikowaniu społecznym nie brak informacji o etymologii słowa „komunikowanie”. Zwykle jest ona jednak opracowana krótko i przede wszystkim mało etymologicznie, jeśli przyjąć klasyczne, bo Oriona Tebańczyka (V w. n.e.), rozumienie tego, o co chodzi w etymologii. W naszej literaturze pewien poziom popularności osiągnęła nawet niewłaściwa etymologia „komunikowania”. Autor niniejszego artykułu proponuje nieco szerszą i głębszą etymologię tego słowa, kluczowego dla refleksji o mediach i komunikacji społecznej.

Słowa kluczowe: etymologia, komunikowanie, zadanie, dar, wymiana, walka

Abstract: Polish literature on social communication is far from scarce in information on the etymology of the word ‘communication’. Usually, however, it is edited briefly and hardly etymologically, if we adopt Orion of Thebes’ (5th century AD) classical understanding of what etymology is about. A certain level of popularity in our literature was even reached by an erroneous etymology of ‘communication’. The author of this article proposes a slightly broader and deeper etymology of this word, which is crucial for reflection on the media and social communication.

Keywords: etymology, communication, task, gift, exchange, struggle

Wprowadzenie

W polskiej literaturze komunikologicznej nie brak refleksji na temat etymologii słowa „komunikowanie” (*communicatio*). Zazwyczaj jest ona jednak pobieżna, niekiedy niewłaściwa, przede wszystkim jednak mało etymologiczna, jeśli przyjąć klasyczne, bo Oriona Tebańczyka (V w.n.e.), rozumienie tego, o co chodzi w etymologii: „Etymologia [polega na tym, aby] na podstawie samego sposobu nazywania

jakiejś rzeczy odkrywać jej interpretację, a także powód, dla którego tak właśnie się ona nazywa” (cyt. za: Sobotka, 2011, s. 241). Niniejszym zamierzam przedłożyć nieco szerszą i głębszą etymologię terminu „komunikowanie”, czyniąc to na drodze (gr. *methodos* – „podług drogi”) analizy historycznej i językoznawczej. Tymczasem wypada zacząć od przyjrzenia się łacińskim leksemom „komunikacyjnym”.

Od współudziału do przekazu

Słowo „komunikowanie” („komunikacja”) w języku polskim, podobnie jak w innych językach naszego kręgu kulturowego (ang. *communication*, niem. *Kommunikation*, ukr. *комунікація* czy wł. *comunicazione*), jest kalką łacińskiego *communicatio*. W łacinie klasycznej słowo to oznaczało „wzajemną wymianę między członkami społeczności”, „czynienie wspólnym”, „współudział”, „uczestnictwo”, „obcowanie”, „udzielanie”; „łączenie”, „dzielenie się”, „porozumienie”, „związek”, „łączność”, a w kontekście retoryki „odwołanie się mówcy do słuchaczy w celu pozornej z nimi narady” (Plezia, 1970, s. 611; Lewis i Short, 1958, s. 383; Glare, 2012, s. 405). Historia łaciny pokazuje, że klasyczny słownik komunikowania, do którego należały słowa *communicatio*, *communis* („ogólny”, „powszechny”), *communio* („wspólnota”, „związek”), *communitas* („spółka”, „społeczność”) i *communico* („udzielać”, „dawać”), w wyjątkowym stopniu znalazł upodobanie w chrześcijaństwie Zachodu, spadkobiercy łaciny klasycznej. Kościół odnalazł w nim odpowiednie narzędzie do nazywania różnych aspektów i wymiarów tego, co dla życia jego społeczności istotne i co z kolei okazało się nie bez wpływu na współczesną antropologiczno-kulturową popularność i wagę zjawiska komunikowania.

Z łaciny klasycznej chrześcijaństwo bez zmian semantycznych przejęło słowo *communis*, gdy tymczasem inne słowa „komunikacyjne” wzbogaciło o właściwe sobie niuanse znaczeniowe. Do klasycznego znaczenia słowa *communicatio* dodało „udzielanie (albo przyjmowanie) Komunii świętej”; do *communio* – „wspólnotę wiernych”, „przynależność do Kościoła”; do *communitas* – „gminę wyznaniową”, „wspólnotę duchownych mieszkających na jednym miejscu”; do *communico* – „udzielać Komunii świętej”.

W epoce patrystycznej na bazie klasycznego słownika komunikowania powstały chrześcijańskie neologizmy, w rodzaju: *communicativus* – „wspólny kilku rzeczom”; *communicabilis* – „dający się udzielić”; *incommunicabilis* – „nieudający się udzielić”, „nieostępny”; *excommunico* – „wyłączyć ze wspólnoty wiernych” czy *excommunicatirius* – „dotyczący ekskomuniki”. W średniowieczu powstały kolejne neologizmy, jak: *communicantia* – „wspólnota”, „harmonia”; *communicabilitas* – „zdolność udzielania się”; *postcommunio* – „pokomunia”, czyli „modlitwa we mszy po Komunii świętej” (Plezia, 1959–1967, t. 2, kol. 690–701, t. 3, kol. 1345–1347; t. 5, kol. 345; t. 7, kol. 81; Plezia, 2007, t. 1, s. 611–614; t. 3, s. 94; Jougan, 1958, s. 127).

Jeśli mamy na uwadze (przynajmniej) językową historię leksemów „komunikacyjnych” w chrześcijaństwie Zachodu, nie musi zaskakiwać konstatacja Andrei di Maio, że słowo *communicatio* oraz inne z nim spokrewnione tworzą zespół słów chrześcijańskich, w szczególności religijno-filozoficznych, stanowiący ważny wkład chrześcijaństwa w rozwój myśli (1998, s. 88)¹. W tym samym kontekście Gisbert Greshake wręcz stawia tezę, że komunikowanie jest pierwotnie ideą przede wszystkim teologiczną, biorącą początek w chrześcijańskim objawieniu, a wyrażającą chrześcijańskie pojmowanie stworzenia i Boga².

W wieku XVI, wraz z rozwojem poczty, dróg i transportu „komunikowanie” uzyskało nowe znaczenie – „przekąźnikowe”: „transmisja”, „emisja”, „przekaz”, „przekazywanie”, „komunikowanie informacji”, „informowanie”. Słowo to, któremu przedrostek *cum* – „z”, „razem”, „współ” – wcześniej nadawał sens wzajemnościowy, relacyjny, wielostronny, powiedzielibyśmy nawet, że w jakimś sensie interakcyjny, zaczęło nabywać cech jednokierunkowości, jednostronności, jednotorowości. „To właśnie rozumienie nabrało szczególnej wagi w XIX i XX w. ze względu na pojawienie się i dynamiczny rozwój środków komunikowania służących do: przemieszczania ludzi i przedmiotów w przestrzeni, jak pociąg, a następnie samochód i samolot; przekazu informacji na odległość [podkreślenie – J. M.], jak telegraf, telefon, radio, telewizja i nowe media” (Dobek-Ostrowska, 2006, s. 61; zob. Bańkowski, 2000, s. 774).

Etymologiczne manowce

Czas nieco bliżej przyjrzeć się etymologii niewłaściwej czy nazbyt pobieżnej w naszej literaturze o komunikowaniu społecznym. Na przykład Jan Waszkiewicz w artykule *Komunikacja w komunitariańskiej perspektywie* słusznie wiąże słowo „komunikacja” z łacińskim czasownikiem *communicare*, który oznacza (m.in.) – jak czytamy – „dzielić razem”, „uczestniczyć w grupie”, oraz z przymiotnikiem *communis*, oznaczającym „wspólny”, „powszechny”, „ogólny”, jak też z rzeczownikiem *communio* – „zjednoczenie”, „zespoleenie”, „komunia”, problem jednak w tym, że słowo *communio* (*communis*, *communicare* i *communicatio*) nie jest – jak pisze – „wynikiem połączenia przedrostka *com(m)-* = współ-, z-, ze-, oraz rzeczownika *unio*, oznaczającego unię, jedność (od *unus* = jeden)” (2009, s. 79).

¹ „La parola ‘communicatio’ e le altre del vocabolario comunicazionale (insieme ad altre come natura, quaestio, via, eccetera) vanno così annoverate tra i lemmata Christianorum, in quanto parole cariche di valenze filosofiche e bibliche, le cui nozioni nella patristica latina e poi nella scolastica furono affinate e rielaborate e costituiscono un rilevante contributo del cristianesimo allo sviluppo del pensiero” (di Maio, 1998, s. 88).

² „Kommunikation ist vom Ursprung her eine dezidiert theologische, in der spezifisch christlichen Offenbarung gründende Idee, die das Zentrum des christlichen Gottes- und Weltverständnisses thematisiert” (Greshake, 2002, s. 6).

Od Waszkiewiczza etymologię „komunikowania” przejęła Katarzyna Młynek w tekście *O trzech zagadnieniach związanych ze zjawiskiem komunikacji* (2012, s. 242): „Słowo komunია, będące połączeniem przedrostka *com(m)*- znaczącego «współ-, z-, ze-» oraz rzeczownika *unio* oznaczającego «unię i jedność», stanowi etymologiczny trzon pojęcia komunikacji” (2012, s. 242)³.

Lapsus przydarzył się także Ryszardowi Pankiewiczowi w *Sztuce rozmawiania z Bogiem. Modlitwa a teoria komunikacji*. Autor, słusznie konstatując, że obecność w *communicatio* i w innych łacińskich złożeniach „przyimka *cum* dodatkowo podkreśla [...] szczególnie, relacyjny odcień znaczeniowy”, niespodziewanie, niejako wbrew wcześniejszym, trafnym a ciekawym uwagom, językowo wiąże „wspólnotę”, będącą owocem tej relacyjności, z *communicatio* jako... *cum unus* (2009, s. 27)⁴.

Wypada w tym miejscu zauważyć, że etymologię dopatrującą się w „komunikowaniu” związku z *unus* lub *unio* można spotkać w literaturze medialno-komunikacyjnej powstałej także w innych językach. Co do sytuacji w obszarze języka niemieckiego, informuje o tym Greshake (2002, s. 6), a włoskiego - di Maia (1998, s. 86-87). Di Maia podkreśla, że etymologia wiążąca *communicatio*, *communicare* czy *communio* z *unus* („jeden”, „pojedynczy”, „jeden i ten sam”, „jedyny”) „w rzeczywistości jest całkowicie fantastyczna” (1998, s. 86)⁵. Podobnie ujmuje to Greshake, twierdząc, że wszystkie te łacińskie słowa „nie mają nic wspólnego [...] z rdzeniem językowym *unio*” („łączyć w jedno”, „jednoczyć”, „pojedynywać”) – jakoby „*communio* miało się składać z *cum*

³ Autorka dopełnia swoją refleksję bardzo ciekawymi uwagami o charakterze teologicznym: „Etymologia słowa *communio* przywołuje intuicję komunii rozumianej jako sakrament zjednoczenia z Bogiem oraz model Trójcy Świętej, który – zgodnie z chrześcijańskim rozumieniem Boga – ukazuje Boga Trójjedynego. Być może komunია taka, jako idealnie pojęta komunikacja, byłaby rodzajem jedności w wielości, lub – by odnieść się do powiązań filozoficznych – czymś w rodzaju leibnizjańskiej harmonii monad. Byłaby ona możliwa jedynie między idealnymi podmiotami, tzn. takimi, które dysponują całą wiedzą i nieograniczoną wzajemną miłością oraz nie są poddane żadnym ograniczeniom fizycznym czy moralnym. Niezależnie od tego, czy ktoś wierzy w istnienie takiego Boga, czy nie, relacje między osobami boskimi stanowią w kulturze Zachodu pewien ideał społeczności, także w aspekcie komunikacji” (2012, s. 242).

⁴ Autor ten bezpośrednio wcześniej pisze: „Obecnie używane pojęcie komunikacji wywodzi się z czasownikowej formy *communio* w znaczeniu: umocnić, wzmocnić, obwarować, względnie rzeczownikowej postaci *communio*, używanej w sensie wspólnoty bądź poczucia jedności, łączności, oraz spokrewnionych z nimi określeń: *communis*, czyli wspólny, powszechny, publiczny, a stąd *communico*: czynić wspólnym, mieć w czymś udział, współdziałać (zwłaszcza w takim znaczeniu występuje u Ojców Kościoła) oraz *communicatio* i *communitas*, czyli wzajemna wymiana czegoś, w tym również rozmowa, dalej wzajemne udzielanie się, uwspólnotowanie, wspólnota, obcowanie [...]. Natomiast nie wydaje się, aby określenie komunikacji mogło pochodzić [...] od wyrażenia *communis facere*, czyli: tworzyć wspólnotę, wspólnie działać, aczkolwiek podobne założenie mogłoby nad wyraz dobrze potwierdzać współczesny, interakcyjny sposób rozumienia pojęcia komunikacji” (2009, s. 27).

⁵ „In latino «communio» sembra derivare da «unio cum» [...]; in realtà tale etimologia è del tutto fantastica, ma rispetcia il significato che tali lemmi hanno finito per assumere, ed è stata fatta propria anche da Tommaso, con riferimento alla comunione eucaristica” (di Maia, 1998, s. 86)

+ *unio*, a zatem i oznaczać «jednoczenie» (2002, s. 6)⁶. W *communicatio* natomiast chodzi o złożenie przyimka *cum* nie z *unus* (*unio*), lecz z dwoma rzeczownikami: zarówno z *munus*, oznaczającym m.in. „dar” i „obowiązek”, jak też z *moenia* (*munia*), czyli „obroną”, „warownią”, co potwierdzają ustalenia takich uczonych, jak Émile Benveniste (2016, s. 43-73), Alfred Ernout i Alfred Meillet (2001, s. 421-422), Julius Pokorny (1959-1969, s. 710), Leonard R. Palmer (1956, s. 258-269), Joseph T. Shipley (1979, s. 17), Anthony Lo Bello (2020, s. 119) czy Netę Zagagi (1982, s. 280-281).

Służba, dar i bastiony

Powtórzmy: *communicatio* etymologicznie nie wiąże się z *unus* czy *unio*, ale z rzeczownikami *munus* i *moenia*. Słownikowo *munus* to „obowiązek, zadanie do spełnienia; obowiązek obywatelski, służba publiczna; świadczenie publiczne; obowiązek żołnierski, służba wojskowa”, ale także „dar, danina, ofiara; [...] ciężar, podatek [...]”. Fraza *munus publicum* w łacinie klasycznej oznaczała „powinność publiczną, obowiązek publiczny, ciężar publiczny (*sprawowania urzędu lub funkcji*)” (Pieńkos, 1996, s. 271)⁷. Z kolei rzeczownik *moenia* (*munia*) (liczba mnoga) oznacza: „mury (obronne) miasta; obszar otoczony murami, miasto warowne, warownia [...]” (Korpanty 2001b, s. 275). Rzeczownik ten wiąże się z czasownikiem *munire*, oznaczającym „zabezpieczać (*przed atakiem wroga*), obwarowywać; budować mury, miasto umocnione murami” (Pieńkos, 1996, s. 271)⁸.

⁶„[...] *communicatio* hat nichts – was man ja spontan annehmen könnte – mit der linguistischen Wurzel «unio» zu tun [...]” (Greshake, 2002, s. 6).

⁷„Łaciński rzeczownik *munus*, -*eris* [...] jest wyrazem wieloznacznym. Semantycznie nie jest mu przypisane jedno określenie, ale cała gama, często bardzo odmiennych znaczeń [...]. W zależności od kontekstu, *ratio legis* czy intencji autora wyrażenia z wyrazem *munus* może ono oznaczać: ‘zadanie’, ‘zadanie do spełnienia’, ‘obowiązek’, ‘powinność’, ‘urząd’, ‘funkcję’, ‘godność’, ‘zasługę’, ‘służbę publiczną (rozumianą jako obowiązek względem państwa)’, ‘służbę wojskową’, ‘obowiązek żołnierski’, ‘świadczenia publiczne’, ‘obciążenie’, ‘ciężar’, ‘daninę’, ‘podatek’, ‘trybut’, ‘zajęcie’, ‘pracę’, ‘usługę’, ‘grzeczność’, ‘objaw uprzejmości’, ‘dobrodziejstwo’, ‘wyświadczenie przysługi’, ale i ‘przysługą’, ‘łaskę’, ‘względy’, ‘obrzęd pogrzebowy’, ‘czynienie ostatnich honorów’, ‘ostatni obowiązek’, ‘ostatnią posługę wobec zmarłego’, ‘prezent’, ‘dar związany z jakąś okazją’, ‘dar z dóbr materialnych’, ‘datek pieniężny’, ‘łapówkę’, ‘napiwek’, ‘podarek dawany w celu przekupstwa’, ‘dar ze wstawiennictwa’, ‘protekcję’, ‘dar z uległości’, ‘wynagrodzenie’, ‘upominek’, ‘ofiary’, ‘produkt’, ‘dzieło’, ‘owoc’, ‘wynik’, ‘dorobek’, ‘obrzęd’, ‘uroczystość’, ‘ceremonię’, ‘zabawę świąteczną’, ‘przedstawienie publiczne zorganizowane przez władzę dla ludu’, ‘uroczystą grę’, ‘pojedynkę gladiatorów’, ‘turniej’, ‘igrzyska’, ‘igrzyska pogrzebowe’ [...], ‘budowlę wzniesioną na użytek ludu’, ‘budynkę przeznaczony na zabawy publiczne’, ‘gmach, teatr czy budowlę z prywatnej fundacji’ [...]” (Słowikowska, 2015, s. 127).

⁸„*Moenia* [...] *oppida quod opere muniebant, moenia; moenia, muri et cetera munienandae urbis fratia facta; proprie moenia sunt tantum muri, docta quasi munia a munitione civitatis; moenia sunt muri civitatis, docta ab eo quod muniant civitatem, quasi munimenta urbis*” (Maltby, 1991, s. 388).

Anthony Lo Bello w *Origins of Catholic Words: A Discursive Dictionary* tak ujmuje ścisły związek *munus* i *moenia*: „Łaciński czasownik *munio*, *munire*, *munivi*, *munitus* oznacza ‘budować’, szczególnie mur, a rzeczownik *moenia*, *moenium* (rodzaj nijaki), który wywodzi się od tego czasownika, oznacza ‘mury’, ‘bastiony’. Pokrewny rzeczownik *munus*, *muneris* (rodzaj nijaki) oznacza urząd lub funkcję, ponieważ urzędy publiczne były postrzegane jako bastiony państwa. Dołączenie przedrostka *com-* do rzeczownika *munus* w rezultacie daje przymiotnik *communis*, który oznacza ‘wspólny dla wszystkich’. To była zasada prawa rzymskiego: *In casu extreme necessitatis, omnia sunt communia* – ‘w przypadku skrajnej konieczności wszystko jest wspólne’” (2020, s. 119)⁹.

Według Alfreda Ernouta i Alfreda Meilleta, autorów *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots*, słowo *munus* pochodzi etymologicznie od praindoeuropejskiego rdzenia *mei-*, oznaczającego „wymianę”, „zmianę” (2001, s. 422)¹⁰. Od tego samego rdzenia wywodzą się polskie, i w ogóle słowiańskie, słowa wyrażające dokonywanie zmian różnej postaci. Witold Mończak do tego dodaje: „Prasłowiański **měniti*, derywat od prasłowiańskiego **měna* ‘zamiana’. Pokrewne litewski *maina* ‘zmiana’, niemiecki *ge-mein* ‘wspólny’, łaciński *com-mūnis* ‘wspólny’ [...]. Praindoeuropejski **moi-nā*” (2017, s. 112–113; por. Derksen, 2008, s. 311).

„Wymienny” sens *munus* dobrze dochodzi do głosu w starożytnym definiowaniu tego słowa jako „donum quod officii causa datur” – „dar ofiarowany dla dobra urzędu”. W starożytności do obowiązków władz miejskich należała między innymi organizacja spektakli i gier. Osoba, która z ramienia władz kierowała nimi, cieszyła się pewnym prestiżem, a i czerpała z tego pewne korzyści. Z kolei ona, tak obdarowana z racji swego urzędu, sama była obligowana do zaoferowania czegoś w zamian, na przykład przez uczestniczenie w wydatkach na gry i spektakle. Konkretna korzyść domagała się w zamian konkretnej odpowiedzi w postaci daru, daniny czy ofiary. „W konsekwencji *communis* nie znaczy: ‘ten, kto uczestniczy w obowiązkach’, ale ‘ten, kto ma wspólne *munia*’. Otóż, jeśli system kompensacji działa w jednym i tym samym kręgu

⁹ „The Latin verb *munio*, *munire*, *munivi*, *munitus* means to build, especially a wall, and the noun *moenia*, *moenium*, *neutrum*, derived from it means walls, bulwarks. The related noun *munus*, *muneris*, *neutrum*, means an office or dunction, for the public offices were seen as bulwarks for the state. The addition of the prefix *com-* with the noun *munus* produces the adjective *communis* with the meaning that which is shared with all. It was a principle of Roman law that *In casu extremae necessitates, omnia sunt communia* – ‘In case of absolute necessity, there is no private property’” (Lo Bello, 2020, s. 119).

¹⁰ „D’une racine *mei-* « changer, échanger », attestée par le mot *miju*, *mit* « échanger », sanskrit *nimayate* « il échange », l’indo européen a eu des dérivés en *-n-* qui sont largement représentés ; ces mots ont servi à désigner des échanges réglés par l’usage, et plusieurs ont valeur juridique. A latin *mūnia* « fonctions officielles d’un magistrat » [...] L’élargissement par **-es-* dans *mūnus* est propre au latin ; **-nes-* figure souvent dans des substantifs de la même classe sémantique que *mūnus*, ainsi *fēnus*, *facinus*, *pignus*. Latin *com-mūnis* est fait comme gotique *gemains* « commun » autre composé : *im-mūnis*. Le lituanien *mainas* « échange » et slave *měna* « changement »” (Ernout et Meillet, 2001, s. 442).

ludzi, to określa ‘wspólnotę, grupę osób zjednoczonych mocą więzi wzajemności’ (Benveniste, 2016, s. 69)¹¹.

O społecznościach archaicznych, w tym indoeuropejskich, w których obowiązywała reguła „daru-obowiązku” na zasadzie „wymiany”, pisał już w 1924 roku Marcel Mauss w eseju *Szkic o darze*. W kulturze wielu takich społeczności – czytamy – „akty wymiany i umowy dokonują się w formie podarunków, w teorii dobrowolnych, w praktyce – obowiązkowo ofiarowanych i odwzajemnianych” (2001, s. 107; zob. Esposito, 2010, s. 4).

Munus to zatem *donum*, dar czy ofiara, ale *donum* szczególne – bo obłożone obowiązkiem wymiany. Wyjątkowość *munus* zawiera się w jego obligatoryjności. Następuje w nim wymiana obowiązku na dar, a daru (ofiary, podarunku) na obowiązek, ciężar, brzemię, zadanie do wykonania. Na osobie, na której ciąży *munus*, ciąży obowiązek oddania społeczności tego, co się jej należy – w naturze albo w postaci służby publicznej (zob. Zagagi, 1982, s. 280)¹².

Niuanse wiążące się ze znaczeniem *communicatio* uwzględnił Joseph T. Shipley w *Dictionary of Word Origins*, tak wykładając podstawową ideę kryjącą się w komunikowaniu widzianym z perspektywy etymologicznej: „W starożytności służba publiczna była raczej obowiązkiem niż czymś poszukiwanym; ale z czasem niektórym osobom lub klasom przyznano immunitet [angielskie *immunity*, łacińskie *immunitas* – «wolny od obowiązków» – przyp. J. M.] – stąd określenie to zaczęło oznaczać zwolnienie z wszelkich niedogodności [...]. Łacińska partykuła *in, im* – ‘nie’ + *munia* – ‘służby, ‘dary’; rzeczownik *munus, muneris*, czyli ‘dar’, od czasownika *munerare* [...], oznaczającego zarówno ‘obdarzać’, jak i ‘wypełniać obowiązki urzędu’ [...]. Podstawową ideą jest wzajemna wymiana; społeczność, której członkowie razem są zobowiązani do wzajemnej służby, tworzy wspólnotę [angielskie *community*; łacińskie *communitas*

¹¹ „But how can the notion of ‘charge, responsibility, public office’ expressed by *mūnus* be associated with that of ‘exchange’ indicated by the root [**mei-*, exchange]? Festus shows us the way by defining *mūnus* as *donum quod officii causa datur* (‘a gift made for the sake of an *officium*’). In fact, among the duties of a magistrate *mūnus* denotes spectacles and games. The notion of ‘exchange’ is implied by this. In nominating somebody as a magistrate one confers on him honor and certain advantages. This obliges him to render counter-service in return, in the form of expenditure, especially for games and spectacles. In this way we can better understand the affinity between *gratus* and *mūnis* (Plautus, *Mercator* 105), and the archaic sense of *immūnis* as *ingratus* (that is to say, one who fails to make due return for a received benefit). If *mūnus* is a gift carrying the obligation of an exchange, *immūnis* is he who does not fulfill his obligation to make due return. This is confirmed in Celtic by Irish *moin* (*main*) ‘precious objects’, *dag-moini* ‘presents, benefits’. Consequently *communis* does not mean ‘he who shares the duties’ but really ‘he who has *munia* in common.’ Now if the system of compensation is active within one and the same circle, this determines a ‘community’, a group of persons united by this bond of reciprocity” (Benveniste, 2016, s. 69).

¹² „*Munus* is a specific type of *donum*, from which it is to be distinguished by its obligatory character, implied by its root *mei-*, which denotes ‘exchange’. Once the recipient accepted the *munus* (‘exchange-gift’), he was under a burden of obligation (*onus*) to make a due return, whether in kind (*donum*) or by a service (*officium*)” (Zagagi, 1982, s. 280).

– przyp. J. M.] – od łacińskiego *communis* [...]” (1979, s. 187)¹³. Z etymologicznego punktu widzenia zatem *communicatio* to komunikowanie, w którym wzajemna wymiana tego, co „własne”, własnych darów, wzajemne obdarowywanie, przyjęte jako powinność i zobowiązanie, ma prowadzić do kształtowania i umacniania społeczności jako *communitas*, wspólnoty, w której panuje pokój. Dar, danina, ofiara wymienia się na pokojowo istniejącą społeczność.

Tymczasem jednak etymologia, ale i historia podpowiadają również, że słowo *communicatio* wiąże się z *munire*, czasownikiem, który oznacza: „obwarować”, „otoczyć szańcem”, „wybudować wokół mur obronny”, „bronić”, „zabezpieczać” – ma zatem charakter agonistyczny, łączy się z potyczką, bitwą czy walką. Społeczności archaiczne – wracam do rozważań Maussa – dokonywały pewnego rodzaju instytucjonalizacji tego agonistycznego, bitewnego czy wojennego aspektu daru jako obowiązku. Czytamy w *Szkicu o darze*: „Dochodzi aż do bitwy, aż do uśmiercania wodzów i mężczyzn [...]. [A]systujemy tu przede wszystkim przy walce możliwych między sobą o ustanowienia hierarchii, z czego później skorzysta klan” (2001, s. 110-111).

Etymologia „komunikowania” wiąże to słowo z obroną, walką czy wojną w obronie, zatem z wymianą ciosów w walce czy wojnie, a poza tym – patrząc na ten antagonistyczny aspekt w perspektywie współczesnych społeczeństw demokratycznych – z wymianą ciosów jako starciem poglądów w dyskusji, konfliktem poglądów i stanowisk oraz jednocześnie z obroną tego co „własne” (*Schaeffer*, 1995, s. 15-16) – w perspektywie porozumienia i wypracowywania kompromisów, które nie powinny zagrażać tożsamości jednostek i samych społeczności.

Komunikowanie służy porozumieniu i pokojowi społecznemu, ale niejako nie za wszelką cenę. Każdy proces komunikowania dokonuje się w takim czy innym napięciu, ma coś z rywalizacji, konfliktu lub walki, tak bowiem zwykle układają się relacje w społecznościach, że coś osiąga się w pewnej mierze kosztem czegoś innego¹⁴.

¹³ „In olden times, public service was rather an obligation than something sought; but after a time certain persons or classes were granted *immunity* – whence the term came to mean exemption from any inconvenience; then, from disease. Latin *in, im*, not + *munia*, services, gifts; *muntis, muner* — gift, from *munerare, munerat* – meaning both to give and to discharge the duties of an office; in the first sense Latin *re*, back, in return for, gives remunerate. The basic idea is of mutual exchange; the group that together is bound for mutual service is the *community*, from Latin *communis*, whence English *common*; through Anglo-Saxon *gemaene*, whence English mean, q.v., *common*, general. From the sense of general this word came to mean vulgar (Latin *vulgus*, the common people, similarly deteriorating), thence base – whence some tend to attribute it to (as it may be influenced by) Icelandic *meinn*, base, hurtful, from the Aryan root *mi*, to lessen, whence *minish, diminish* [...]” (Shipley, 1979, s. 187).

¹⁴ „We have mainly in view the fact that any communication process is more or less of a conflictual nature because some of its functions can be improved only at the expense of some of its other functions. For instance, the expressive (emotive) function can be improved only by weakening its coding function, while the latter can be improved only at the expense of the former” (Marcus, 1998, s. 16).

Zakończenie

Marian Bugajski w studium *Język w komunikowaniu* – przywołując kilka podstawowych znaczeń słowa „komunikacja” („porozumiewanie się”, „przekazywanie myśli”, „łączność”, „uczynić wspólnym” czy „wspólność”) oraz etymologię *communicatio/communio* („od czasownika *munio*, [...] ‘murować’, ‘wznosić’, ‘torować’, ‘obwarowywać’ ‘czynić bezpiecznym’”) – konkluduje: „Te odwołania do łacińskiego źródłosłowu pozwalają ustalić, że komunikacja to nie tylko porozumiewanie się, ale także stanowienie wspólnoty” (2006, s. 436). W świetle przedłożonych tu etymologicznych rozważań można dodać, że komunikacja (komunikowanie się) kryje w sobie także dar i wymianę darów, zadanie, służbę i obowiązek, obronę i wymianę ciosów, spór, walkę i wojnę – ale w perspektywie pojednania i wzajemnego zrozumienia, dążenia do pokoju we wspólnocie, tyle że nie za wszelką cenę.

Bibliografia

- Bańkowski, A (2000). *Etymologiczny słownik języka polskiego. T. 1: A-K*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Benveniste, É. (2016). *Dictionary of Indo-European Concepts and Society*. Tłum. E. Palmer. Chicago: HAU Books.
- Bugajski, M. (2006), *Język w komunikowaniu*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Congar, Y. i Rossano, P. (1972). Proprietà essenziali della Chiesa. W: J. Feiner, M. Löhrer (red.), *Mysterium salutis. Nuovo corso di dogmatica come teologia della storia della salvezza*, t. 7, cz. 1. Brescia: Queriniana.
- Derksen, R. (2008). *Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon*. Leiden – Boston, Brill.
- Dobek-Ostrowska, B. (2004). *Podstawy komunikowania społecznego*. Wrocław: Wydawnictwo Astrum.
- Dobek-Ostrowska, B. (2006). *Komunikowanie polityczne i publiczne*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Ernout, A. i Meillet, A. (2001). *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots*. Retirage de la 4e édition augmentée d'additions et de corrections par Jacques André. Paris: Klincksieck.
- Espósito, R. (2010). *The Origin and Destiny of Community*. Tłum. T. Campbell. Stanford: Stanford University Press.
- Glare, P. G. W. (red.) (2012). *Oxford Latin Dictionary*, Oxford: Oxford University Press.
- Greshake G. (2002). Der Ursprung der Kommunikationsidee. *Communicatio Socialis*, 1, 5-26.
- Jougan, A. (1958) *Słownik kościelny łacińsko-polski*, Poznań – Warszawa – Lublin: Księgarnia św. Wojciecha.
- Korpanty, J. (red.) (2001a). *Słownik łacińsko-polski. Tom 1: A-H*. Warszawa: Wydawnictwo Szkolne PWN.
- Korpanty, J. (red.) (2001b). *Słownik łacińsko-polski. Tom 2: I-Z*. Warszawa: Wydawnictwo Szkolne PWN.
- Lewis, Ch. T. i Short Ch. (red.) (1958). *A Latin Dictionary. Founded on Andrews' Edition of Freund's Latin Dictionary*, Oxford: Clarendon Press.
- Lo Bello, A. (2020), *Origins of Catholic Words: A Discursive Dictionary*, Washington: The Catholic University of America Press.

- Maia, A., di (1998), *Il concetto di comunicazione saggio di lessicografia filosofica e teologica sul tema di 'communicare' in Tommaso d'Aquino*. Roma: Editrice Pontificia Università Gregoriana.
- Maltby, R. (1991). *A Lexicon of Ancient Latin Etymologies*. Leeds: Francis Cairns.
- Marcus, S. (1997). *Media and Self-Reference: The Forgotten Initial State*. W: W. Noth (red.), *Semiotics of the Media State of the Art, Projects, and Perspectives*. Berlin – New York: Mouton de Gruyter.
- Mauss, M. (2001). *Socjologia i antropologia*. Tłum. M. Król, K. Pomian, J. Szacki. Warszawa: Wydawnictwo KR.
- Młynek, K. (2012). O trzech zagadnieniach związanych ze zjawiskiem komunikacji. W: E. Kulczycki, M. Wendland (red.), *Komunikologia. Teoria i praktyka komunikacji*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe IF UAM.
- Palmer, L. R. (1956). *The Concept of Social Obligation in Indo-European. A study in Structural Semantics*. W: *Hommages à Max Niedermann*, Bruxelles: Latomus.
- Pankiewicz, R. (2009). *Sztuka rozmawiania z Bogiem. Modlitwa a teoria komunikacji*. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Pieńkos J. (1996), *Słownik łacińsko-polski. Łacina w nauce i kulturze*, Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze.
- Plezia, M. (red.) (1959-1967), *Słownik łaciny średniowiecznej w Polsce*. T. 2: C. Wrocław – Kraków – Warszawa: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Plezia, M. (red.) (1970). *Słownik łacińsko-polski*. T. 1. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Pokorny, J. (1959-1969). *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*. T. 1-2. Bern – München: Francke.
- Schaeffer P. (1995). *La communication c'est la guerre, Le monde* z 22 sierpnia 1995 r. W: S. Marcus, *Media and Self-Reference: The Forgotten Initial State*. W: W. Noth, *Semiotics of the Media State of the Art, Projects, and Perspectives*, Mouton de Gruyter, Berlin – New York 1997, 15-16.
- Shipley, J. T. (1979). *Dictionary of Word Origins*. Totowa: Littlefield, Adams & Co.
- Słowikowska, A. (2015). Interpretacja pojęcia *munus* w Konstytucji Dogmatycznej o Kościele *Lumen gentium*. *Roczniki Humanistyczne*, 8, 125-145.
- Sobotka, P. (2011). Historia badań etymologicznych w świetle koncepcji i metod współczesnej lingwistyki. Etymologizowanie *Yāski* i *Platona*. *Linguistica Copernicana*, 2, 247-294.
- Waszkiewicz, J. (2009). Komunikacja w komunitariańskiej perspektywie. W: M. Graszewicz, J. Jastrzębski (red.), *Teorie komunikacji i mediów*. T. 1. Wrocław: Instytut Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej, Uniwersytet Wrocławski.
- Zagagi, N. (1982). A Note on *Munus*, *Munus Fungi* in Early Latin, *Glotta*, 3-4, 280-281.